

Geachte heer Buelens,

Toen ik in 2003 uw nawoord las bij de 'Bronnen der Slapeloosheid' had ik een commentaar geschreven met de bedoeling het u te sturen. Dat is er tot nu toe niet van gekomen. Maar toen ik de afgelopen maand in 'Van Ostaijen tot heden' uw uitvoerige essay over Gilliams las en daarbij ook de behoefte voelde op een aantal onderdelen te reageren pakte ik mijn eerste commentaar er ook weer bij. Ik stuur het u bij deze.

Ik moet nog vooraf zeggen dat ik vooral van uw tekst in 'Van Ostaijen tot heden' erg heb genoten. Wat hebt u ongelooflijk veel gelezen en gestudeerd op dit onderwerp. En dat in zo'n relatief korte periode.

Bronnen der Slapeloosheid

Ik had mooie, gelukkige, gezonde kinderen willen bezitten, jongens en meisjes¹, schrijft Gilliams. De Leidsman (hoofdletter L ; blz. 29 BdS) in het gedicht dat uiteindelijk niet is opgenomen in Bronnen der Slapeloosheid roept associaties op met Tsjip, het kleinkind van Willem Elsschot. Als Elsschot Tsjip voor het eerst ontmoet schrijft hij: "Halleluja ! Mijn Verlosser is gekomen".

Maurice Gilliams is 38 jaar als hij december 1938 wordt opgenomen in het Antwerpse Stuyvenberg-gasthuis waar hij de hoofdverpleegster Maria de Raeymaekers (1907-1988) zal ontmoeten. En alhoewel ze later al regelmatig samen zijn op Gilliams adres in de Lange Nieuwstraat zal het nog tot na de oorlog duren voordat Maria zich inschrijft op dat adres². De eerste poging van Gilliams halverwege de oorlogsjaren om van zijn echtgenote Gabriëlle (Gaby) Baelemans (1909-2000) (= Gregoria) te scheiden kunnen niet worden doorgezet. Gaby weigerde in te stemmen met een echtscheiding. De liefde tussen Gilliams en Maria, een liefde in oorlogsjaren, duurt wel voort. De leeftijd om kinderen te krijgen begint een gepasseerd station te worden En het is ook een periode dat Gilliams geen vast en regelmatig inkomen had. Al met al geen optimale start voor een verliefd paar. De min of meer van buitenaf opgelegde verplichte discreetheid van het ongehuwd samenwonen heeft er toe bijgedragen dat hun relatie kinderloos is gebleven. Had Maria ooit in de verpleging en het onderwijs kunnen blijven werken als ongehuwde moeder. Het was zelfs tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw in Nederland gewoonte dat zwangere vrouwen, die uiteraard keurig gehuwd waren, na de bevalling met lesgeven moesten stoppen. Dat was de toenmalige tijdgeest in die toentertijd sterk verzuilde samenleving.

Deze uitleg lijkt me plausibeler dan de verwijzing naar een gebrek aan manlijke viriliteit die Gilliams wordt verweten. Het is Paul De Vree die daarop reageert³ door te schrijven: 'Ik wil niet nader ingaan op de eros van Gilliams, alhoewel het mij weinig moeite zou kosten er de aanwezigheid in leven en werk van te bewijzen'.

Maar hoe gaat Gilliams daar mee om. Hoe doorziet hij zijn verlangen en hoe ziet hij dat bij zijn vrouw Maria. Als dichter probeert hij zijn gevoelens te vangen in poëtische woorden:

Maria, langs het strand, roept naar het kind
dat wij niet meer verwachten dan in dromen.

Met deze zinnen⁴ neemt Gilliams een aanloop naar de verzen uit de bundel 'Bronnen der Slapeloosheid' waarin de verbeelding van de kinderloosheid in veel gedichten is verwoord. Ik citeer delen uit een viertal Romeins genummerde verzen⁵, waar een stilzwijgend lezen en ondergaan van de teksten het gevoelige gemis van kinderen in hun relatie verbeeldt:

¹ De Kunst van de Fuga, blz. 17.

² Op 12 juni 1945 schrijft Maria Elisa Antonia De Raeymaekers zich in het bevolkingsregister in op de Lange Nieuwstraat 91 te Antwerpen.

³ Mens en Muze, Maurice Gilliams Essay, 1947, blz. 27.

Zie ook mijn artikel (Hans Kleiss) in De Parelduiker 2000 nr. 34 blz. 142-144, over de vermeende zoon van Gilliams: 'De man in de mist'.

⁴ Winterkust 1954.

⁵ Verzamelde Gedichten, 1993.

- II – Ongeboren lieve schrijver,
tuur niet langer door mijn tranen
op het nutteloos papier –
- III 't Gedroomde kinderhandje slaapt in ons;
zijn polsje klopt gelijk in nood de borst
der vogels die men treurig vrij moet laten.
- IV Ons heim is schoon. Gewoon een vuur van takken
verwarmt de vleermuiswijfjes van de winter.
– Maar kindernamen laten zich niet vinden.
- V o Beet van kindertanden
in mijn hand.
– Er is geen wonde,
er is geen hand.

Martien J.G. de Jong ziet een drietal thema's in de gedichten uit Bronnen der Slapeloosheid: 'de smartelijk ervaren kinderloosheid, het dichterschap, en de gezamenlijke afwachting (namelijk samen met de geliefde Maria) van het naderende einde⁶.

Op 70-jarige leeftijd geeft Gilliams in een interview⁷ prijs, tot zijn grote verdriet geen kinderen te hebben. Hij weerspreekt daarmee eigenlijk ook de ambigue houding ten opzichte van het thema kinderen die sommige hem toedichten. Zoals Martien de Jong, die op de laatste bladzijde van 'Droom bezit geen erfgenaam' zegt opgetekend te hebben uit de mond van Gregoria, waar (de dan 35-jarige) Gilliams zijn toenmalige vrouw gezegd zou hebben: 'Gij zult nooit kinderen van mij hebben'. In het interview verklaart Gilliams het verdriet van geen kinderen te hebben. 'Die nakomelingschap vind ik op zichzelf geen probleem. Dat is maar voor de mensen die grote fortuinen nalaten, of die zich in zoveel generaties willen bestendigen. Ik voel dat anders aan, en dat is weer die bijzondere vriendschap. Dat mis ik, hè, en dat mist mijn vrouw ook. Dat wat jij dan liefde zou noemen ... die warme, gezellige, betrouwbare vriendschap van het kind. De mensen beseffen het niet. Maar als ge 't beseft. Moest ik leven geschapen hebben toen er nog geen leven was, en ik zou weten wat in nu weet, dan had ik nooit de verantwoording op me durven nemen. Kinderen nemen is iets anders, begrijp me niet verkeerd: het is er nu eenmaal, en wat is het gevolg van dat er-zijn, dat is, dat kind. Maar moest ik voor het ongeschapene gestaan hebben, dan zou ik 't zeker niet gecreëerd hebben. Doelloos, het is een lange, lange misère, ik zie er het nut niet van in'.

De maansikkel (BdS blz. 27, 28) komt voor in 'Het Verlangen': .."en ik wacht, altijd starend in de verte waar een rilde maansikkel langzaam naar boven rijst". Er is ook een handschrift van Gilliams waaruit dit wordt geciteerd door Pierre H. Dubois in Ons Erfdeel, jaargang 23, nummer 4, en door Martien J.G. de Jong in Ons Erfdeel, jaargang 14, nummer 1; de laatste ook in zijn boek 'van Bilderdijk tot Lucebert' blz. 88.

Zie voor kinderloos en kinderen: 'Gregoria of een huwelijk op Elseneur' blz. 164, 174, 230, 235, 238, 298, 299, 303, 310, 313, 330, 332, 356, 365.

In tijdschrift Ons Erfdeel, jaargang 43, nummer 4, schrijft Annette Portegies over de relatie tussen Maurice Gilliams en Maria De Raeymaekers. Zij geeft in dat artikel haar mening over 'Bronnen der Slapeloosheid'; (artikel grotendeels gelijk aan tekstdelen in De Parelduiker, 2000, nummer 3/4).

Van Ostaijen tot heden

1 – blz. 447: Uw zinsnede dat Gilliams 'lijdt onder het "vlaams noodlot" te eenzijdig intellectueel gevormd te zijn', deel ik niet. Het is wel erg kort door de bocht. Ik heb een naamregister gemaakt op 'Gregoria' en Gilliams haalt in deze roman (van 374 bladzijden) meer dan 300 namen aan van filosofen, dichters, componisten, schilders, namen uit allerlei religieuze gezindten, uit het krijgsbedrijf,

⁶ Martien J.G. de Jong: Een klauwende muze, de tussenwereld van Maurice Gilliams, 2001, blz. 116.

⁷ Ischa meijer in HP 24/30-6-1970.

en van familieleden. Dit ook als aanvulling op blz. 455 waar u schrijft over de door hem gelezen auteurs. In het verlengde daarvan wijs ik ook nog op een artikel van de hand van Maurice Gilliams: 'Ontdekkingen van mijn leeshonger' in Critisch Bulletin van October 1954.

2 – De zin op blz. 448: 'De dichter dicht zoals hij een erectie krijgt' is wel een erg manlijke interpretatie. Toen ik het mijn vriendin liet lezen 'voelde' zij er niets bij. Of is het misschien net zo'n Vlaamse uitdrukking als de uitspraak van Boormans in Lijmen: '... ik word op 't ogenblik van uit Gent verneukt door een kerel, die Korthals heet ...'

3 – In noot 22 blz. 1176 verwijst u naar letterkundig jaarboek Kristal uit 1937 voor Libera nos, domine. Dat is echter een totaal ander verhaal en niet het sciencefictionachtige verhaal over de dichterlijke authenticiteitsproeven op aansporing van Van Everdinghen. Het artikel In Kristal is meer een voorwerk voor Winter te Antwerpen en Gregoria.

4 – Blz. 485. De V-bom sloeg al op 27 november 1944 in op de Lange Nieuwstraat. Het politieverlag van toen meldde o.a. al: 'De huizen in de lange Nieuwstraat nr 77 tot 97 zijn beschadigd en zelfs ook ongeschikt voor verdere bewoning'. Gilliams woonde op nr. 91.

5 – Aangezien u citeert uit Vita Brevis druk 1984 heeft u het steeds over Kunst der Fuga. De eerste druk uit 1953 is getiteld: De Kunst van de Fuga.

augustus 2006.